

Kennedy (1996): 478-500

Štěpení bipolárního světa

Na přelomu let šedesátých a sedmdesátých však stále existovalo mnoho důvodů, proč se mohlo zdát, že jsou vztahy mezi Washingtonem a Moskvou tím nejdůležitějším ze světových událostí. Sovětský svaz po vojenské stránce Spojené státy teprve doháněl, ale obě mocnosti byly mimo jakékoli srovnání. Spojené státy vydaly například v roce 1974 na obranu 85 miliard dolarů a Sovětský svaz 109 miliard dolarů, což byl trojnásobek až čtyřnásobek výdajů čínských (26 miliard dolarů) a osmi až desetinásobek vydání předních evropských států (Spojené království 9,7 miliard dolarů, Francie 9,9 miliard dolarů, západní Německo 13,7 dolarů).¹⁴⁵ Rovněž tak americké a ruské ozbrojené síly, čítající více než 2 000 000, resp. 3 000 000 mužů, byly mnohem větší než síly těchto evropských států a také měly mnohem lepší výzbroj než 3 000 000 mužů v čínských ozbrojených složkách. Obě supervelmoci měly každá přes 5000 bojových letadel, což byl více než desetinásobek letadel, která vlastnily velmoci bývalé.¹⁴⁶ Celkovou tonáží svých válečných lodí – v roce 1974 měly Spojené státy 2 800 000 tun, SSSR 2 100 000 tun – daleko předstihly Británii (370 000 tun), Francii (160 000 tun), Japonsko (180 000 tun) a Čínu (150 000 tun).¹⁴⁷ Ale největší rozdíl spočívaly v počtech jaderných zbraní umístěných na nosičích, jak ukazuje tabulka 38.

Tak měla každá supervelmoc dostatek prostředků ke zničení druhé (a ostatně jakékoli jiné) mocnosti. Tato situace byla poho-

Tabulka 38: Jaderné zbraně na nosičích ve vlastnictví jednotlivých mocností v roce 1974¹⁴⁸

	USA	SSSR	Británie	Francie	Čína
Interkontinentální balistické střely	1054	1575			
Balistické střely středního doletu		600		18	asi 80
Balistické střely umístěné na ponorkách	656	720	64	48	
Bombardéry dalekého doletu	437	140			
Bombardéry středního doletu	66	800	50	52	100

tové pojmenována jako šílenství – MAD neboli Mutually Assured Destruction („vzájemně zaručená destrukce“), takže se nejrůznějším způsobem začalo s přípravou dohod o kontrole závodu v jaderném zbrojení. Po kubánské raketové krizi došlo k instalování „horké linky“, která oběma supervelmocem umožňovala rychlou komunikaci v případě další vážné situace. V roce 1963 byla podepsána smlouva o zákazu jaderných zkoušek, jejímž signatářem se stalo i Spojené království. Smlouva zakazovala provádění zkoušek v atmosféře, pod vodou a ve vesmíru. V roce 1972 došlo k dohodě o omezení strategických zbraní (SALT 1), kterou byl stanoven počet mezikontinentálních balistických střel, jež každá velmoc mohla vlastnit, a která zastavila ruskou konstrukci systému proti balistickým střelám. V roce 1975 došlo ve Vladivostoku k prodloužení této smlouvy a koncem sedmdesátých let se vedla jednání o smlouvě SALT II (podepsané v červnu 1979, kterou však americký Senát nikdy neratifikoval). Navzdory těmto různým smluvním opatřením a zejména navzdory ekonomickým, vnitropolitickým a zahraničněpolitickým motivům, které přivedly obě strany k jednání, k zastavení závodu ve zbrojení nedošlo. Jediná změna, která se odehrála, spočívala v tom, že po likvidaci nebo omezení jednoho systému zbraní byly prostředky přesměrovány do jiné oblasti. Od konce padesátých let Sovětský svaz trvale a neúprosně vydaje na ozbrojené složky zvyšoval. Harmonogram amerických výdajů na zbro-

jení byl sice narušen nákladnou vietnamskou válkou a posléze i reakcí veřejnosti na toto riskantní dobrodružství, ale dlouhodobý vývoj i zde směřoval k rostoucím výdajům. Každých několik let se objevil novější systém zbraní. Na rakety byly montovány další hlavice, loďstva obou stran obohatily ponorky s jadernými střelami na palubě. Patová situace na jaderné scéně ve strategických střelách (vyvolaná obavou Evropy, že by Spojené státy nemusely odpovědět na sovětský útok na Západ a neodpálily by střely dlouhého doletu proti Rusku, aby tak nevyprovokovaly nukleární úder proti americkým městům) vedla k novým typům zbraní středního doletu neboli jaderných „frontových“ zbraní, jako byly Pershing II a střely s plochou dráhou letu, zkonstruované jako odpověď na ruské SS-20. Závod ve zbrojení a jednání o kontrole zbraní nejrůznějšího druhu byly dvěma stranami těžce mince, ale každá z nich držela Washington a Moskvu v centru světového dění.

Zdálo se, že i v ostatních oblastech je jejich soupeření středem pozornosti. Už dříve jsme uvedli, že jedním z nejvýznamnějších rysů sovětského dozbrojování po roce 1960 byl nebývalý rozmach hladinového loďstva, který se projevil jednak *fyzicky*, protože Rusové konstruovali stále mohutnější torpédoborce i křižníky vybavené střelami, dále středně velké letadlové lodě s helikoptéry na palubě a konečně i vlastní letadlové lodě.¹⁴⁹ Ale tento rozmach se projevil i *zeměpisně*, neboť sovětské námořnictvo začínalo vysílat více a více plavidel do Středozeří a ještě dále do Indického oceánu, západní Afriky, Indočíny a na Kubu, kde mohlo používat čím dál větší množství základen. Tento poslední vývoj odrážel velice významný rozmach soupeření obou supervelmocí ve třetím světě, a to především proto, že Západ chtěl zabránit dalšímu úspěšnému pronikání Moskvy do oblastí, kde se až dosud těšil monopolnímu postavení. Trvalé napětí na Středním východě a především arabsko-izraelské války z let 1967 a 1973 (ve kterých měly rozhodující slovo americké dodávky zbraní Izraeli) měly za následek, že různým arabským státům jako Sýrii, Libyi a Iráku nezbývalo nic jiného, než hledat pomoc v Moskvě. Marxistické režimy v Jihojemenké republice a Somálsku poskytly ruskému námořnictvu výhodu námořních základen, a tak mu umožnily přítomnost v Rudém moři. Ale jako obvykle byly výboje provázeny ztrátami. Zjevné ruské upřednostňování Etiopie vedlo v roce 1977 k vykázní sovětských vojáků a plavidel ze Somálska, což se opakovalo o několik let později v Egyptě, a ruskému průlomu do této oblasti čelily

Spojené státy zesílenou vojenskou přítomností v Ománu a Diegu Garcia, získáním práv na námořní základny v Keni a Somálsku, stejně jako zvýšením dodávek zbraní do Egypta, Saudské Arábie a Pákistánu. Dále na jih se však vlivem sovětsko-kubánské vojenské pomoci národněosvobozeneckým silám Angoly, četných pokusů libyjského, Sověty podporovaného režimu plukovníka Kaddáfího o export revolucí kamkoli do světa či vlivem existence marxistických vlád v Etiopii, Mozambiku, Guineji, Kongu a v dalších zápa-doafričských zemích zdálo, že Sovětský svaz v boji o světový vliv vítězí. Ruský vojenský vpád do Afghánistánu v roce 1979 – což byla svého druhu první expanze (mimo do východní Evropy) od konce druhé světové války – a kubánská podpora levicových režimů v Nikaragui a Grenadě posilovaly dojem, že americko-ruské soupeření opravdu nezná hranic, a Washington jenom vyprovokovaly k dalším protiopatřením a ke zvýšení výdajů na zbrojení. Po nástupu nové republikánské vlády v roce 1980, jež označila Sovětský svaz za „říši zla“, na kterou platí jedině mohutné ozbrojené síly a tvrdá politika, se zdálo, že se od dob Johna Fostera Dullese příliš nezměnilo.¹⁵⁰

Přestože v období 1960 až 1980 byly ve středu pozornosti vztahy mezi Spojenými státy a Sovětským svazem a jejich četné vzestupy a pády, začaly ve světě působit i další události, které vedly k tomu, že se mezinárodní mocenský systém stával méně bipolární, než jak se jevil v období minulém. Nejenomže se objevily rozvojové země, které postavení velmocí zkomplikovaly, ale začaly být patrné i výrazné trhliny v obou dříve zdánlivě monolitických blocích ovládaných Moskvou a Washingtonem. Zdaleka nejdůležitější událostí, jejíž následky se nedají uspokojivě odhadnout ještě ani dnes, byla roztržka mezi Sovětským svazem a komunistickou Čínou. Při ohlednutí nazpět se může zdát samozřejmé, že domněle „vědecké“ a „univerzalistické“ cíle marxismu nemohly na úskalích místních poměrů, domácích kulturních sil a odlišných stupňů ekonomického vývoje než ztroskotat. Vždyť nakonec i sám Lenin se musel silně odchýlit od původní doktríny dialektického materialismu, aby revoluci z roku 1917 uchránil. Někteří zahraniční pozorovatelé Mao-va komunistického hnutí třicátých a čtyřicátých let si uvědomovali, že tento vůdce přinejmenším otrocky nelpí na dogmatickém stalinistickém názoru o relativní důležitosti dělníků a rolníků. Také si uvědomovali, že Moskva nepodporovala čínskou komunistickou stranu nikterak nadšeně a že se jí dokonce ještě v letech 1946

a 1948 pokoušela neutralizovat Čankajškovými nacionalisty. Podle názoru Moskvy se tak dalo zamezit vytvoření „nového silného komunistického režimu ustaveného bez pomoci Rudé armády v zemi, která byla téměř třikrát lidnatější než SSSR a která mu musela nevyhnutelně konkurovat při získávání stoupenců ve světovém komunistickém hnutí“.¹⁵¹

Nicméně samotný rozsah této roztržky většinu pozorovatelů překvapil a po spoustu let zůstal pro Spojené státy, které se stále více obávaly světového komunistického spiknutí, ne zcela čitelný. Korejská válka a následné čínsko-americké handrkování ohledně Tchaj-wanu ovšem pozornost od vlašných vztahů osy Moskva – Peking odvrátily a relativně nevelká Stalinova pomoc Číně bývala vždycky nabízena za cenu značných ruských privilegií v Mongolsku a Mandžusku. Mao dokázal sice v roce 1954 rovnováhu s Rusy upravit vyjednáváním, ale jeho nepřátelský postoj ke Spojeným státům kvůli pobřežním ostrůvkům Ťin-men a Ma-cu a stále extrémnější lpění (alespoň v oné době) na víře v nevyhnutelnost srážky s kapitalismem způsobily, že k rané Chruščovově politice zmírňování napětí přistupoval s rozhořčeným podezřením. Z pohledu Moskvy se však zdálo pošetilé Američany koncem padesátých let zbytečně provokovat, zvláště když měli nesporný náskok v jaderných zbraních. Z diplomatického hlediska také nebylo vhodné Čínu v roce 1959 podporovat v pohraničních bojích s Indií, která byla pro ruskou politiku v rozvojovém světě nesmírně důležitá. Sklon Číny k nezávislým akcím byl také příčinou, proč se nezdálo rozumné jí pomáhat s jaderným programem bez možnosti ho kontrolovat. Z pohledu Maa se však jednalo o jednu zradu za druhou. V roce 1959 Chruščov zrušil atomovou smlouvu s Pekingem a poskytl Indii mnohem větší půjčku, než jakou kdy od Rusů dostala Čína. V příštím roce došla „roztržka“ zveřejnění před zraky všech účastníků světového setkání komunistických stran v Moskvě. V období 1962–1963 se poměry ještě zhoršily. Mao veřejně odsoudil Rusy za to, že na Kubě ustoupili, a posléze i za to, že se Spojenými státy a s Británií podepsali dílčí smlouvu o zákazu jaderných zkoušek. Poté Rusové zastavili veškerou pomoc Číně i jejímu spojenci Albánii a zvýšili podporu Indie. Také došlo k prvním čínsko-sovětským pohraničním srážkám (které však nebyly zdaleka tak vážné jako později v roce 1969). Ale všechny tyto události zastínila zpráva, že v roce 1964 explodovala první čínská atomová bomba a že Číňané usilovně pracují na systému nosičů.¹⁵²

Ze strategického hlediska byla tato roztržka sama o sobě nejvýznamnější událostí od roku 1945. V září 1964 byli čtenáři *Pravdy* šokováni zprávou, že Mao nejenom požaduje navrácení asijských území, o která bylo čínské císařství připraveno Ruskem v devatenáctém století, ale také pomlouvá SSSR kvůli držení Kurilských ostrovů, částí Polska, Východního Pruska a určité oblasti Rumunska. Podle Maova názoru by území Sovětského svazu mělo být vzhledem k čínským nárokům zmenšeno asi o 1 500 000 čtverečních kilometrů!¹⁵³ Těžko lze odhadnout, jak dalece se vlivný čínský vůdce nechal unést vlastní rétorikou, ale nebylo pochyb, že toto vše a navíc pohraniční boje a vývoj čínských atomových zbraní vyvolaly v Kremlu pořádnou paniku. A je skutečně pravděpodobné, že dozbrojování ruských vojenských složek v šedesátých letech bylo zčásti prováděno i se zřetelem na toto nové nebezpečí na východě a nejenom jako odpověď na zvýšení zbrojních výdajů Kennedyho administrativy. „Počet sovětských divizí rozmístěných podél čínské hranice se zvýšil z patnácti v roce 1967 na jednadvacet v roce 1969 a na třicet v roce 1970,“ přičemž tento poslední nárůst byl způsoben vážnou srážkou u Damanského (Čen-pao) ostrova v březnu 1969. „V roce 1972 střežilo čtyřiačtyřicet sovětských divizí 7200 kilometrů dlouhou hranici s Čínou (ve srovnání s jedenatřiceti divizemi ve východní Evropě) a na východ byla také přesunuta čtvrtina sovětských vzdušných sil.“¹⁵⁴ Protože Čína teď vlastnila vodíkovou bombu, probleskovalo podezření, že Moskva zvažuje preventivní útok proti jadernému zařízení v Lop Nor, což přimělo Spojené státy, aby připravily vlastní plány pro výjimečnou situaci, neboť si uvědomovaly, že nemohou Rusku dovolit vymazat Čínu z mapy světa.¹⁵⁵ Washington tak ušel od roku 1964 ve svých úvahách hodný kus cesty a minulosti patřila doba, kdy zvažoval, zda se nepřipojí k sovětské „preventivní vojenské akci“, která měla zastavit rozvoj Číny jako jaderné mocnosti!¹⁵⁶

Sotva se však dalo tvrdit, že se maoistická Čína objevila jako zralá třetí supervelmoc. V ekonomické oblasti se potýkala s nesmírnými problémy, které se staly ještě palčivějšími, když se čínský vůdce rozhodl začít s „kulturní revolucí“, již provázely mnohé zákruty a četné nejistoty. Čína sice mohla postavit největší armádu světa, avšak její lidové milice by v boji se sovětskými motostřeleckými divizemi pravděpodobně neobstály. Válečné námořnictvo bylo ve srovnání s rostoucí ruskou flotilou zanedbatelné, vzdušné síly, třebaže početné, tvořila převážně starší letadla a čínský systém ja-

derných nosičů byl dosud v plenkách. Nicméně jestliže Sovětský svaz nechtěl riskovat odvetu Američanů nebo urazit světové veřejné mínění mohutným jaderným útokem proti Číně, zbývaly mu boje na *nižší úrovni*, které by rychle přivodily nesmírné ztráty. Číňané na ně byli zřejmě ochotni přistoupit, ale ruští politikové Brežněvovy éry už jimi nebyli zdaleka tak nadšeni. Proto ani nepřekvapilo, že jakmile se rusko-čínské vztahy zhoršily, Moskva nejenom projevila zájem jednat se Západem o omezení jaderných zbraní, ale také urychleně vylepšovala vztahy se zeměmi, jako byla třeba Spolková republika Německo, která se za Willyho Brandta stavěla ke sledování politiky zmírňování napětí mnohem vstřícněji než v době Adenauerově.

Na poli diplomatickém a politickém způsobila čínsko-sovětská roztržka Kremlu potíže ještě větší. Ačkoli byl Chruščov ochoten tolerovat „různé cesty k socialismu“ (vždycky se postaral o to, aby se příliš nerozcházel!), čelit veřejnému obvinění, že opustil ryzí marxistické zásady, bylo pro Sovětský svaz záležitostí zcela odlišnou. Jednak to satelitní a zákaznické státy Ruska povzbuzovalo ke svržení ruského „jha“, jednak konkurence Pekingem a jeho propaganda zkomplikovaly diplomatické úsilí Moskvy v rozvojových zemích, a to o to víc, že Maova představa komunistického státu opírajícího se o rolníky se často jevila přijatelnější než ruský důraz na průmyslový proletariát. To neznamenalo, že by sovětská říše ve východní Evropě byla následováním čínského příkladu skutečně ohrožena, neboť čínskou cestou vyrazil pouze výstřední režim v Albánii.¹⁵⁷ Pro Moskvu však bylo nepřijemné, když ji Peking veřejně zostouzel za potlačení československých liberalizačních reforem v roce 1968 a za akce proti Afghánistánu v roce 1979. Navíc byla Čína v rozvojovém světě v poněkud lepším postavení, takže mohla hatit ruský vliv. Silně Rusům konkurovala v severním Jemenu, pro Tanzánii vypracovala většinu železničních plánů a kritizovala Moskvu za to, že neposkytla Vietminhu a Vietkongu potřebnou podporu v jejich boji proti Spojeným státům. Jakmile obnovila vztahy s Japonskem, varovala Tokio před těsnou ekonomickou spoluprací s Rusy na Sibiři. A opět nelze hovořit o vyrovnaném boji, neboť Rusko mohlo zpravidla, pokud se jednalo o úvěry a moderní zbraně, nabídnout rozvojovým zemím mnohem více a mohlo také šířit svůj vliv prostřednictvím Kuby a Libye. Ale protože musel Sovětský svaz soutěžit jak se soupeřnicí marxistickou zemí, tak se Spojenými státy, bylo jeho postavení mnohem

komplikovanější než zřetelné bipolární soupeření před dvěma desetiletími.

Důrazná a nezávislá čínská politika všemožně zkomplikovala a propletla již tak dost neprůhledné diplomatické vztahy, a to především v Asii. Číňané nevrátili na moskevské dvoření Indii a ještě víc je rozčilovalo, že SSSR v důsledku čínsko-indických hraničních srážek zasílá vojenský materiál do Dillí. Proto se nelze divit, že Peking zase podporoval Pákistán v bojích s Indií a silně brojil proti ruské invazi do Afghánistánu. Propast mezi Moskvou a Pekingem se ještě prohloubila, když Rusové koncem sedmdesátých let podpořili severovietnamskou expanzi, umožnili Vietnamu vstup do RVHP a jejich pravidla se začala ve větší míře vyskytovat ve vietnamských přístavech. Když Vietnam vpadl v prosinci 1978 do Kambodže, pustila se Čína se svým jižním sousedem do krvavých a nepřilíh úspěšných pohraničních bojů, ve kterých byl její protivník vzápětí vydatně podpořen dodávkami ruských zbraní. Za těchto okolností Moskva dokonce pohlížela vstřícněji i na tchajwanský režim a Peking zase požadoval, aby Spojené státy zvýšily svou námořní sílu v Indickém oceánu a v západním Tichomoří, aby mohly čelit ruským flotilám. Tak pouhých dvacet let poté, co Čína kritizovala Sovětský svaz za váhavý postup vůči Západu, naléhala sama na Atlantickou alianci, aby zvýšila obranu a varovala jak Japonsko, tak země Evropského hospodářského společenství před upevněním ekonomických svazků s Ruskem!¹⁵⁸

Oproti tomu změny, které se udály od počátku šedesátých let v západním táboře a jež byly vyvolány především de Gaullovým tažením proti americké hegemonii, nebyly v žádném případě z dlouhodobého hlediska tak vážné, ačkoli i ony jistě přispěly k dojmům, že se oba bloky rozpadají. De Gaulle, který měl dosud na paměti události druhé světové války, vřel při pomyšlení, že s ním Spojené státy nenakládaly a nenakládají jako se sobě rovným. Nelíbila se mu americká politika za suezské krize v roce 1956 a už vůbec ne Dullesův zvyk vyhrožovat jaderným požárem kvůli takovým problémům, jako byl ostrůvek Tin-men. Třebaže měl de Gaulle několik let po roce 1958 plné ruce práce s vyvázáním Francie z Alžírka, i tehdy kritizoval západní Evropu za to, že (podle jeho názoru) podlézá americkým zájmům. Podobně jako Britové o deset let dříve viděl i on v jaderných zbraních příležitost k záchraně velmocenského statutu. Když ho v roce 1960 zastihla zpráva o první francouzské atomové zkoušce, zvolal: „Sláva Francii – neboť je od to-

hoto rána silnější a hrdější.¹⁵⁹ Rozhodnut, že Francie bude v jaderné výzbroji naprosto nezávislá, odmítl zlostně kvůli podmínkám, které k ní Kennedyho administrativa vážala, nabídku systému střel Polaris, jenž se podobal britskému. To sice znamenalo, že vlastní francouzský program výroby jaderných zbraní bude pohlcovat mnohem větší část celkového rozpočtu na obranu (asi až třicet procent) než kdekoli jinde, ale de Gaulle a jeho nástupci měli za to, že se to vyplatí. Ve stejné době začal generál vyvazovat Francii z vojenské struktury NATO, v roce 1966 z Paříže vypudil její hlavní štáb a uzavřel všechny americké základny na francouzské půdě. Souběžně s tím usiloval vylepšit francouzské vztahy s Moskvou – kde jeho akcím vřele aplaudovali – a neúnavně prohlašoval, že se Evropa potřebuje postavit na vlastní nohy.¹⁶⁰

Okázalé de Gaullovy akce nespočívaly pouze na galské rétorice a kulturní pýše. Francouzská ekonomika, podporovaná Marshallovým plánem a ostatními americkými půjčkami a těžící z celkové evropské hospodářské obnovy, ke které docházelo od konce čtyřicátých let, rostla téměř po dvě desetiletí velice svižně.¹⁶¹ Koloniální války v Indočíně (1950–1954) a v Alžírsku (1956–1962) na čas francouzské prostředky přeměrovaly, nikoli však neodčinitelně. Protože v době vytváření Evropského hospodářského společenství v roce 1957 byly z hlediska francouzských národních zájmů sjednány velice výhodné podmínky, mohla Francie těžit ze svého rozšířeného trhu a zároveň restrukturalizovat zemědělství a modernizovat průmysl. De Gaulle byl sice kritický vůči Washingtonu a silně bránil britskému vstupu do Evropského hospodářského společenství, ale v roce 1963 se zasloužil o dramatické usmíření s adenauerovským Německem. A po celou dobu mluvil o potřebě Evropy postavit se na vlastní nohy, zbavit se nadvlády supervelmoci, rozpomenout se na svoji slavnou minulost a spolupracovat – samozřejmě pod vedením Francie – při naplňování neméně slavného osudu.¹⁶² Byla to pouhá opojná slova, ale vyvolávala odezvu na obou stranách železné opony a působila na mnohé, komu se nelíbila ani ruská, ani americká politická kultura, o jejich zahraniční politice nemluvě.

V roce 1968 však podkopaly de Gaullovu politickou kariéru studentské a dělnické bouře. Vyčerpanost způsobená modernizací a stále relativně nepříliš výkonnou francouzskou ekonomikou (3,5 procenta objemu světové průmyslové výroby v roce 1963)¹⁶³ naznačovala, že země prostě není natolik silná, aby mohla hrát onu vý-

znamnou roli, kterou jí generál prorokoval. Západní Německo, jakkoli lákavé smlouvy mu de Gaulle nabízel, se neodvážilo přerušit své těsné svazky se Spojenými státy, neboť bonnstí politikové dobře věděli, že jsou na nich konec konců silně závislí. A když navíc Rusové v roce 1968 bezohledně potlačili československé reformy, ukázalo se, že tato východní supervelmoc rozhodně nemá v úmyslu nechat země své zájmové sféry, aby pěstovaly vlastní politiku, natož aby se sama stala součástí široké evropské konfederace vedené Francií.

Navzdory své aroganci však de Gaulle jisté trendy symbolizoval a rovněž je uspil, takže se už nedaly zastavit. Ozbrojené složky západoevropských států – pomineme-li jejich vojenskou slabost ve srovnání se Spojenými státy nebo Sovětským svazem – byly mnohem větší a silnější než v období po roce 1945. Dva z těchto států měly jaderné zbraně a vyvíjely systémy nosičů. Ekonomická „obnova Evropy“, jak dále uvedeme podrobněji, se dařila skvěle. A ještě důležitější bylo, že bez ohledu na ruskou invazi do Československa v roce 1968 se začínalo chýlit ke konci období, kdy byla Evropa v důsledku studené války rozdělena do hermeticky uzavřených bloků. Okázalá usmiřovací politika Willyho Brandta s ruským, polským, československým a především s východoněmeckým (zpočátku velice neochotným) režimem v období mezi lety 1969 až 1973, která v prvé řadě přistoupila na neměnnost hranic z roku 1945, zahájila období kvetoucích kontaktů mezi Východem a Západem. Západní investice a technika proudily přes železnou oponu a na toto „ekonomické uvolňování napětí“ navázaly výměny kulturní, helsinské dohody (1975) o lidských právech, pokusy odvrátit budoucí vojenská nedorozumění i oboustranně snížit ozbrojené síly. Obě supervelmoci měly dobré důvody, aby tomu všemu, byť s jistými nevyhnutelnými výhradami (především ze sovětské strany), požehnaly. Nejvýznamnější však zřejmě bylo vytrvalé úsilí evropských států o *obnovu vzájemného přátelství*. A i když by vztahy mezi Moskvou a Washingtonem ochladly, bylo by v budoucnu jak pro Sovětský svaz, tak pro Spojené státy velice obtížné tento proces zastavit.¹⁶⁴

Američané se mohli vznikajícímu pluralistickému uspořádání mezinárodních vztahů přizpůsobit mnohem lépe než Rusové. Ať už byly de Gaullovy protiamerické výpady jakékoli, zdaleka nedosahovaly takové intenzity jako pohraniční boje mezi Čínou a Sovětským svazem, jako likvidace čínsko-sovětského vzájemného obcho-

du či ideologické osočování a diplomatické handrkování po celém světě, které v roce 1969 vedly některé pozorovatele k tvrzení, že je rusko-čínská válka nevyhnutelná.¹⁶⁵ Jakkoli byly spoustě amerických vládních úředníků francouzské akce proti srsti, sotva kvůli nim potřebovali přesunovat své ozbrojené síly. V každém případě měla Severoatlantická aliance nadále povolen přelet nad francouzským územím, podržela si ropovod, který protínal Francii, Paříž si také uchovala speciální obranné dohody se západním Německem, takže se v případě úderu vojsk Varšavského paktu na západ dalo počítat i s jejími jednotkami. Vždyť americká zahraniční politika po roce 1945 se nakonec držela základní zásady, že dlouhodobým zájmem Spojených států je silná a nezávislá Evropa (tj. nezávislá na ruské nadvládě), která pomůže odlehčit jejich obranným břemenům, byť se připouštělo, že taková Evropa by mohla být rovněž ekonomickým a možná i diplomatickým konkurentem. Proto také Washington podporoval veškeré směřování k evropské integraci a po Británii požadoval, aby vstoupila do Evropského hospodářského společenství. V případě Ruska tomu bylo jinak. Pokud by se na Západě objevila mocná evropská konfederace, mohlo se nejenom cítit ohroženo vojensky, ale také se mohlo začít obávat, aby se takové seskupení nestalo pro Rumunsko, Polsko a ostatní satelitní státy příliš silným magnetem. Politika výběrového zmírňování napětí a ekonomické spolupráce se západní Evropou, které se Moskva držela, však byla výhodná, protože mohla přinášet technické a obchodní zisky, zároveň mohla Evropu odklonit od Američanů a také kvůli čínskému nebezpečí na asijské hranici Ruska. Z dlouhodobé perspektivy však byla prosperující, znovuobrozená Evropa, která mohla zastínit Sovětský svaz ve všech ohledech s výjimkou vojenského (a možná nakonec i v této oblasti), sotva pro Rusko přijatelná.¹⁶⁶

A třebaže z dnešního pohledu měly Spojené státy lepší podmínky, aby se mohly přizpůsobit měnícímu se charakteru světové moci, ještě dlouho po roce 1960 to nebylo zřejmé. Především zde existovala chronická nenávisť k „asijskému komunismu“, neboť podle mnohých Američanů převzala maoistická Čína od Ruska za Chruščova štafetu podněcovatele světové revoluce. Čínská pohraniční válka v roce 1962 s Indií, kterou si Washington (podobně jako Moskva) chtěl předcházet, jenom potvrdila dřívější agresivní obraz země, který pocházel ještě z dob bojů o Ťin-men a Ma-cu. A tak bylo počátkem šedesátých let, kdy Maova propaganda pomlouvala Rusy,

že vycouvali z kubánské krize a že se Západem podepsali smlouvu o omezení jaderných zkoušek, uvolňování napětí mezi Spojenými státy a Čínou těžko představitelné. Ostatně celá země byla v období 1965 až 1968 zmítána Maovou kulturní revolucí, což mělo za následek, že se washingtonským vládám jevila jako trvale nestabilní a ideologicky ještě odpudivější. Nic z toho nenásvědčovalo, že by nastala „situace, kdy by bylo možno ve zlepšování vztahů se Spojenými státy významně pokročit“.¹⁶⁷

A navíc se Spojené státy v těchto letech stále více potýkaly s problémy spjatými s vietnamskou válkou. Severovietnamský režim a Vietkong na jihu země se většinou Američanů jevily jako nové projevy plíživého asijského komunismu, který je třeba násilím zadržet ještě dříve, než napáchá další škody. Protože Čína a Rusko tyto revoluční síly povzbuzovaly a podporovaly, nebylo možno na obě tyto mocnosti (a patrně zejména na žlučovitě kritický režim v Peking) nahlížet jinak, než jako na součást nepřátelské marxistické koalice namířené proti „svobodnému světu“. Když za Johnsona došlo k eskalaci války ve Vietnamu, washingtonské politiky zhusta znepokojovalo pomyšlení, jak daleko až mohou zajít, aniž vyprovokují čínskou intervenci obdobnou té, k jaké došlo za korejské války.¹⁶⁸ Čínská vláda zase v průběhu šedesátých let nepochybně zvažovala, zda jsou množící se srážky se Sověty na severu stejně hrozivé, jako stále se stupňující americké pozemní a vzdušné operace na jihu. Ve skutečnosti vládla mezi Číňany a etnickými odlišnými Vietnamci tradiční rivalita a Peking byl silně podezřívavý vůči Rusku kvůli spoustě vojenského materiálu, který Sověti Hanoji dodávali. Tato pnutí však zůstávala většinou západních pozorovatelů za vlády Kennedyho a Johnsona skryta.

Doslova i obrazně už snad ani nelze dopad vleklých amerických bojů ve Vietnamu a ostatních částech jižní Asie na mezinárodní mocenský systém zveličit. Totéž se týká dopadu na psychiku samotných Američanů, z nichž většina stále ještě vnímá úlohu své země ve světě silně pod vlivem tohoto konfliktu, i když různým způsobem. Faktem bylo, že tuto válku vedla „otevřená společnost“, která se stala ještě otevřenější v důsledku odhalení, která zprostředkovaly pentagonské dokumenty a denní reportáže v televizi i tisku o krveprolití a zjevné marnosti všeho. Byla to první válka, kterou Spojené státy jednoznačně prohrály. Tato válka také zmařila vítězné zkušenosti druhé světové války a dalekosáhle poničila dobré jméno Ameriky, počínaje reputací čtyřhvězdičkových gene-

rálů až po pověst „nejbystřejších a nejlepších“ intelektuálů. Kryla se se vznikajícími rozpory v americké společnosti ohledně národních cílů a priorit a v nemalé míře je pomáhala i vytvářet. Byla doprovázena inflací, nebyvalými studentskými protesty a nepokoji v chudinských čtvrtích. Aféra Watergate propukla vzápětí a načas zdiskreditovala i samotný prezidentský úřad. Mnoha Američanům se zdálo, že všechny tyto události stojí v hořkém a ironickém protikladu ke všemu, co zamýšleli otcové zakladatelé a že se Spojené státy staly ve většině světa nepopulární. A nakonec rozpačité a lhostejné zacházení s vietnamskými veterány vyprovokovalo o deset let později vlastní reakci, a tak se jen potvrdilo, že vzpomínka na tento konflikt bude i nadále ovlivňovat svědomí národa v podobě válečných pamětí, knih, televizních dokumentů a osobních tragédií. To všechno způsobilo, že ačkoli byla vietnamská válka z hlediska ztrát konfliktem mnohem omezenějším, zapůsobila na americký národ obdobně jako první světová válka na Evropany. Její vliv bylo možno pozorovat především v rovině *osobní a psychologické*, ze širšího hlediska pak byl interpretován jako krize americké civilizace a jejího ústavního zřízení. Jako takový mohl mít i nadále svůj význam zcela nezávisle na strategických a velmocenských dimenzích tohoto konfliktu.

Posledně uvedené aspekty jsou pro naši analýzu nejdůležitější a vyžadují, abychom se jimi dále zabývali. Musíme předeslat, že válka poskytla užitečnou a strážlivou připomínku, že rozsáhlá převaha ve vojenské technice a ekonomické produktivitě se nemusí vždy a automaticky převádět do vojenské *účinnosti*. To však nikterak nezpochybňuje naše analýzy, které zdůrazňují důležitost ekonomiky a techniky v rozsáhlých, zdlouhavých (a zpravidla koaličních) válkách mezi velmocemi, v nichž všechny bojující strany jsou rozhodnuty zvítězit. Z ekonomického hlediska byly zřejmě Spojené státy padesátkrát až stokrát výkonnější než severní Vietnam a z vojenského hlediska vlastnily palebnou sílu postačující k tomu, aby mohly nepříteli vybombardovat až na úroveň doby kamenné (jak někteří „jestřábové“ požadovali) – a jadernými zbraněmi by dokázaly vyhladit celou jihovýchodní Asii. Ale v této válce *nebylo* možné tyto přednosti efektivně využít. Obavy z domácího veřejného mínění a z odezvy ve světě zabránily použít proti nepříteli, který nemohl nikdy Spojené státy ohrozit *životně*, atomové zbraně. Obdobně měla americká vláda v tomto konfliktu, jehož legitimita a účinnost byla čím dál častěji zpochybňována, svazány ruce i v užití kon-

venčních metod válčení, neboť se obávala odporu americké veřejnosti vůči těžkým ztrátám na životech. Tak bylo omezováno bombardování, nebylo možno okupovat Ho Či Minovu cestu vedoucí neutrálním Laosem ani nemohla být zajímána ruská plavidla, která přivázela zbraně do haiphongského přístavu. Důležité bylo nevyprovokovat ke vstupu do války dva největší komunistické státy, a tak se boje v podstatě omezily na řadu drobných potyček v džungli a na rýžových polích, tedy v terénu, který omezoval americkou výhodu palebné síly a mobility (prostřednictvím helikoptér), a naopak kladl důraz na techniku boje v džungli a soudržnost jednotek, což bylo mnohem menším problémem pro elitní jednotky než pro rychle se střídající kontingenty nováčků. Ačkoli Johnson následoval Kennedyho příkladu a vysílal do Vietnamu stále další a další vojáky (v roce 1969 dosáhl vrcholu počtem 542 000 mužů), nebylo jich pořád tolik, aby uspokojili požadavky generála Westmorelanda. Protože vláda zastávala názor, že se stále ještě jedná o konflikt lokální, odmítala mobilizovat zálohy nebo přesměřovat ekonomiku na válečnou výrobu.¹⁶⁹

Potíže s vedením války v podmínkách, které skutečnou vojenskou sílu Spojených států znevýhodňovaly, odrážely rozsáhlejší politický problém – rozpor mezi prostředky a cíli (jak by to pojmenoval Clausewitz). Severní Vietnamci a Vietkong bojovali za něco, v co velice silně věřili, a ti co nevěřili, bojovali zcela nepochybně pod knutou disciplíny totalitárního, vášnivě nacionalistického režimu. Jihovietnamský vládní systém byl naopak zjevně zkorumpovaný, nepopulární a značně menšinový. Proti němu stáli buddhističtí mnichové i vyděšení, vykořisťovaní a válkou unavení rolníci. Domorodé oddíly věrné režimu, které často bojovaly dobře, nestačily tento vnitřní rozklad vyvážit. A jak válka eskalovala, stále více a více Američanů zpochybňovalo smysluplnost boje za saigonský režim a znepokojoval je obdobný rozklad amerických ozbrojených sil, který se projevoval poklesem morálky, rostoucím cynismem, neukázněností, drogovou závislostí, prostitucí, rasistickým pošklebováním „žlutým hubám“ a krutostí v poli. Slábnutí měny Spojených států nebo jejich významného strategického postavení ponecháváme stranou. Ho Či Min prohlašoval, že jeho síly jsou ochotny podstoupit ztráty v poměru deset ku jedné. A když opravdu projevily tolik nerozváženosti a vynořily se z džungle, aby zaútočily na města, jako tomu bylo v roce 1968 při Tetové ofenzivě, často jich i dosahovaly. Navzdory tomu chtěly v boji pokračovat,

dodával Ho Či Min. Obdobná vůle k boji jižnímu Vietnamu chyběla. Ale ani samotná americká společnost, kterou válečné protiklady stále více rozčilovaly, nebyla ochotna obětovat vítězství všechno. Vzhledem k tomu, co každá strana riskovala, byly její pocity naprosto pochopitelné, ale nakonec se ukázalo jako nemožné, aby zjevně demokratický režim úspěšně vedl polovičatou válku. To byl základní protiklad, který nemohla změnit ani systémová analýza McNamarova, ani bombardéry B-52 umístěné na Guamu.¹⁷⁰

Ani více než deset let po pádu Saigonu (v dubnu 1975) a s knihami pojednávajícími o všech aspektech tohoto konfliktu, které tiskárny stále chrlí, nelze stále ještě jasně stanovit, jak asi válka ve Vietnamu americké postavení ve světě ovlivnila. Je možné, že s větším časovým odstupem, třeba v roce 2000 nebo 2020, bude tento konflikt považován za zdravý šok americkému globálnímu sebevědomí (neboli tomu, co senátor Fulbright pojmenoval „arogance moci“), který zemi přinutil, aby se mnohem hlouběji zamyslela nad politickými a strategickými prioritami a mnohem citlivěji přizpůsobila světu, který se od roku 1945 hodně změnil. Jinými slovy může být považován za šok podobný tomu, jaký Rusové utrpěli v krymské válce nebo Britové ve válce búrské a jaký obratem vyvolal blahodárné reformy a sebereflexi.

Bezprostřední dopad války však nemohl být jiný než zhoubný. Mohutný nárůst válečných vydání právě v době, kdy prudce vzrostly i domácí výdaje na Johnsonovu „velkou společnost“, americkou ekonomiku krutě zasáhl, jak ještě uvidíme později (str. 524–526). Zatímco peníze Spojených států proudily do Vietnamu, vynakládal Sovětský svaz stále větší částky na jaderné zbraně, takže dosáhl přibližné strategické vyváženosti, a na námořnictvo, které se v těchto letech stalo hlavní silou ve světové diplomacii „dělových člunů“. Tato rostoucí nerovnováha se během sedmdesátých let ještě zhoršovala, protože američtí voliči v té době vojenským výdajům nepřáli. V roce 1978 činily „výdaje na národní bezpečnost“ pouhých pět procent hrubého národního produktu, což bylo nejméně za posledních třicet let.¹⁷¹ Morálka v ozbrojených složkách poklesla jednak v důsledku války samotné, jednak díky poválečným škrtům. Důkladná reorganizace CIA a dalších agentur, jakkoli nezbytné bylo čelit zlořádům, nepochybně poškodila jejich účinnost. Koncentrace Spojených států na Vietnam znepokojovala dokonce solidární spojence a boj na podporu zkorumpovaného režimu odrazil veřejné mínění v západní Evropě i v rozvojových zemích natolik,

že se staly hlavní příčinou amerického „odcizení“ podstatnému zbytku planety, jak tento jev označili někteří spisovatelé.¹⁷² Vedla také k zanedbávání Latinské Ameriky a k tendenci nahradit nadějně Kennedyho „spojenectví pokroku“ vojenskou podporou nedemokratických režimů a kontrarevolučními akcemi (jako byla intervence v Dominikánské republice v roce 1965). Po skončení vietnamské války nevyhnutelně následovala otevřená debata o oblastech světa, o které by Spojené státy měly nebo *neměly* v budoucnu bojovat, jež stávající spojence znepokojovala, nepřátele nepochybně povzbuzovala a neutrálové zvažovali, zda se nemají u druhé strany připojistit. Zdálo se, že v debatách Organizace spojených národů je americká delegace stále více terčem útoků a ocitá se v izolaci. Události urazily dlouhou cestu od doby, kdy Henry Luce tvrdil, že se Spojené státy stanou starším bratrem národů v bratrství lidstva.¹⁷³

Dalším mocenskopolitickým důsledkem vietnamské války bylo, že pravděpodobně na celé jedno desetiletí Washingtonu zakryla skutečný rozsah čínsko-sovětské roztržky, a tak ho i připravila o příležitost, aby prováděl takovou politiku, z níž by dokázal těžit. Zaráželo to o to více, že k takovému opomenutí došlo krátce poté, co do prezidentského úřadu nastoupil v lednu 1969 Richard Nixon, zavilý odpůrce komunismu. Ale Nixon oplýval – slovy profesora Gaddise – „jedinečným spojením ideologické rigidity a politického pragmatismu“,¹⁷⁴ přičemž tento pragmatismus se projevoval především v jeho jednáních s cizími velmocemi. Přestože Nixon neměl v lásce domácí radikály ani např. Allendovo Chile pro jeho socialistickou politiku, prohlašoval vždycky, že pokud jde o světovou diplomacii, musí jít ideologie stranou. A tak neviděl žádný velký rozpor mezi rozkazem k mohutnému rozšíření bombardování severního Vietnamu v roce 1972, čímž chtěl přinutit Hanoj, aby přistupovala k americkým podmínkám ohledně odchodu z jihu s větší vstřícností, a cestě do Číny, kde v témže roce zakopal válečnou sekeru s Mao Ce-tungem. Dokonce ještě významnější byla jeho volba Henryho Kissingera jako poradce pro národní bezpečnost (a později ministra). Kissingerův přístup ke světovým událostem byl historizující a relativistický. Události je podle něho třeba nahlížet v jejich širším kontextu a vzájemném vztahu, velmoci se mají posuzovat podle činů, a nikoli podle domácí ideologie. Je utopické hledat absolutní bezpečnost, neboť takové úsilí přinese všem ostatním absolutní nejistotu. Dosáhnout lze pouze bezpečnosti relativní,

založené na rozumné rovnováze sil ve světových událostech, což předpokládá moudré nahlédnutí, že světové dění nikdy nebude zcela harmonické, a ochotu k vyjednávání. Podobně jako státníci, o kterých psal (Metternich, Castlereagh a Bismarck), cítil i Kissinger, že „pravdivé poznání lidské bytosti, stejně jako mezinárodních událostí přichází teprve s jejich koncem“.¹⁷⁵ Řídil se zásadami palmerstonovskými („Nemáme žádné stálé nepřátele.“) a bismarckovskými („Nepřátelství mezi Čínou a Sovětským svazem poslouží našim účelům nejlépe tehdy, když dosáhneme s oběma stranami vztahů lepších, než mají ony spolu navzájem.“),¹⁷⁶ jaké od časů Kennanových neměly v americké diplomacii obdoby. Ale Kissinger měl mnohem větší příležitost řídit politiku, než měli jím obdivovaní kolegové státníci z Evropy devatenáctého století.¹⁷⁷

Kromě toho Kissinger nejenom rozpoznal omezení americké moci v tom smyslu, že Spojené státy si nemohou dovolit vést zdlouhavou válku v džunglích jihovýchodní Asie a současně hájit své další, mnohem důležitější zájmy, ale také si spolu s Nixonem uvědomil, že se světová rovnováha mění a že nové síly podkopávají dosud nikým neohrožovanou nadvládu obou supervelmocí. Ty sice měly stále ještě náskok v síle vysloveně vojenské, ale v ostatních ohledech se svět stával čím dál více multipolární: „Z ekonomického hlediska,“ poznamenal v roce 1973, „zde existuje alespoň pět velkých seskupení. Z politického hlediska se objevilo mnoho dalších vlivných center...“ S odvoláním na Kennana (a jako jeho doplnění) identifikoval pět důležitých oblastí, kterými byly Spojené státy, Sovětský svaz, Čína, Japonsko a západní Evropa, a na rozdíl od mnohých politiků ve Washingtonu a (zřejmě) všech v Moskvě tuto změnu uvítal. Součinnost vzájemně se vyvažujících velmocí, kdy žádná nevládne druhé, vytvoří „bezpečnější a lepší svět“, než uspořádání bipolární, ve kterém „se zisk jedné strany projevuje jako absolutní ztráta strany druhé“.¹⁷⁸ Protože si byl Kissinger jistý, že je schopen americké zájmy v tomto pluralistickém světě ubránit, požadoval fundamentální přetvoření americké diplomacie v nejširším slova smyslu.

Diplomatická revoluce vyvolaná zásadním *obnovením* čínsko-amerických styků po roce 1971 měla hluboký vliv na „globální korelaci sil“. Ačkoli bylo Japonsko pohybem Washingtonu překvapeno, cítilo, že bude konečně schopno navázat vztahy s Čínskou lidovou republikou, která se stane další vzpruhou pro jeho rozmáhající se asijský obchod. Studená válka v Asii zřejmě skončila, nebo

je možná vhodnější říci, že se stala poněkud složitější. Pákistán, který sloužil jako diplomatický kanál pro tajné zprávy mezi Washingtonem a Pekingem, podporovaly během jeho srážky s Indií v roce 1971 obě tyto mocnosti, a Moskva, jak se dalo čekat, vydatně podporovala Dillí. Rovněž v Evropě se rovnováha sil změnila. Kreml, který byl znepokojen čínským nepřátelstvím a zaražen Kissingerovou diplomacií, považoval za rozumné uzavřít smlouvu SALT I a podpořit různé další pokusy, které by zlepšily vztahy se zeměmi na druhé straně železné opony. Držel se zpátky i v důsledku silové konfrontace se Spojenými státy v době arabsko-izraelské války z roku 1973, kdy Kissinger započal se svou „kyvadlovou diplomacií“, aby usmířil Egypt s Izraelem, a tak zde prakticky Rusy vyřadil ze hry.

Těžko říci, jak dlouho by ještě mohl Kissinger provozovat své diplomatické lavírování v bismarckovském stylu, kdyby aféra Watergate nesmetla v srpnu 1974 Nixona z Bílého domu a ještě nepřiložila na misku vah podezíravosti mnoha Američanů vůči vlastní vládě. Tak se stalo, že sice na svém postu zůstal ještě za Fordova prezidentství, ale se stále menší svobodou manévrování. Požadované rozpočty na obranu Kongres často dramaticky krátil. V únoru 1975, několik měsíců předtím, než v těchto zemích došlo k převratům, byla zastavena veškerá další pomoc jižnímu Vietnamu, Kambodži a Laosu. Zákon o válečných pravomocích silně omezil možnosti prezidenta vysílat americké vojáky do bojů za hranice. Kongres CIA zakázal, aby angolským prozápadním frakcím vyslala finanční podporu a zbraně, takže nebylo možné čelit tamní sovětsko-kubánské intervenci. Protože republikánská pravice k tomuto úpadku americké moci v zahraničí tvrději přispívala a protože zostouzela Kissingera za odstoupení od národních zájmů (Panamský průplav) a starých přátel (Tchaj-wan), začal jeho vliv jako ministra zahraničí slábnout dokonce ještě dříve, než Forda zbavily moci volby v roce 1976.

Protože se Spojené státy potýkaly v sedmdesátých letech s vážnými sociálními a ekonomickými problémy a protože se různá politická seskupení pokoušela vyrovnat se svým oslabeným mezinárodním postavením, stávala se americká zahraniční politika zřejmě nevyhnutelně mnohem zmatenější než v dobách klidu. Přesto však došlo v politice následujících několika let k „výkyvům“, které by byly pozoruhodné v jakýchkoli poměrech. Prodchnut nejchválnější gladstonovskou a wilsonovskou vírou v nutnost stvořit

„spravedlivější“ světový pořádek, vstoupil Carter bodře do mezinárodního systému, ve kterém mnoho ostatních aktérů (především v „nejbolestivějších oblastech“ světa) nemělo vůbec v úmyslu řídit se v politice židovsko-křesťanskými principy. Vzhledem k nespokojenosti rozvojových zemí s ekonomickou propastí mezi bohatými a chudými státy, která se během ropné krize v roce 1973 rozšířila, byla v jeho směřování k spolupráci mezi severem a jihem obsažena jak opatrnost, tak velkodušnost. Tak zvítězil zdravý rozum při obnově smlouvy o Panamském průplavu a také už Carter nepodezíral každé latinskoamerické reformní hnutí z marxismu. Zároveň se Carter dočkal zaslouženého uznání za „zprostředkování“ smlouvy mezi Egyptem a Izraelem v Camp Davidu z roku 1978, ačkoli nemusel být tak překvapen kritickou reakcí ostatních arabských států, které vzápětí poskytly Rusům příležitost, aby utužili své svazky s radikálnějšími státy Středního východu. Přes veškeré chvályhodné záměry však Carterova vláda ztroskotala na útesech spletnosti světa, který zřejmě jevil stále menší ochotu řídit se americkými radami, a na vlastní rozporuplné politice (jejíž častou příčinou byly hádky ve vládě).¹⁷⁹ Na celém světě byly autoritativní pravicové režimy peskovány a vystaveny tlaku kvůli porušování lidských práv, a přesto Washington pokračoval v podpoře zairského prezidenta Mobuta, marockého krále Hassana i iránského šacha – přinejmenším do šachovy demise v roce 1979, která vedla ke krizi s rukojmími a následnému neúspěšnému pokusu o jejich vysvobození.¹⁸⁰ V jiných částech světa, od Nikaraguy po Angolu, vláda shledávala, že je velice obtížné objevit demokraticko-liberální síly hodné její podpory, a přesto se neodhodlala postavit se proti marxistickým revolucionářům. Carter rovněž doufal, že udrží výdaje na obranu na nízké úrovni a byl zjevně vyveden z míry skutečností, že uvolňování napětí se Sovětským svazem nezastavilo ani ruské výdaje na zbrojení, ani jeho aktivity v rozvojových zemích. Když koncem roku 1979 vpadly ruské jednotky do Afghánistánu, pustil se Washington do rozsáhlého dozbrojování, odstoupil od smlouvy SALT II, zrušil prodej obilí Moskvě a orientoval se – především prostřednictvím Brzezinského okázalé návštěvy Číny a Afghánistánu – na politiku „rovnováhy sil“, kterou prezident o pouhé čtyři roky dříve odsoudil k zániku.¹⁸¹

Carter se svou vládou nastoupil do úřadu s řadou jednoduchých zásad pro řešení spletnosti světa. Zásady jeho nástupce v roce 1980 byly stejně prosté, ale zcela odlišné. Reaganova vláda zamýšlela

nasměrovat státní loď naprosto novým směrem. Byla nazlobená na všechny, kdo v uplynulém dvacetiletí Spojené státy „vedli špatně“, k moci se dostala díky ohromnému přesunu voličských hlasů, jenž byl silně podmíněn pokořením v Íránu, a v jejím ideologickém pohledu se svět zdál občas naprosto manichejský. Politika uvolňování napětí skončila, neboť jenom sloužila za zástěrku ruskému expanzionismu. Na pořadu dne bylo všemožné rozšiřování zbrojního programu. Lidská práva byla smetena ze stolu a přízni se těšily „autoritativní vlády“. Překvapivě se stala podezřelou dokonce „čínská karta“, neboť republikánská pravice podporovala Tchaj-wan. Jak se dalo očekávat, i mnohé z těchto prostoduchostí narazily na složitou realitu okolního světa, nemluvě o odporu Kongresu a veřejnosti, kterým se sice líbil prezidentův domácí jednoduchý patriotismus, ale na jeho politiku studené války hleděly s podezřením. Intervence v Latinské Americe, popřípadě na jakémkoli místě obklopeném džunglí, které by připomínalo Vietnam, byly vytrvale blokovány. Eskalace jaderného zbrojního závodu vyvolávala rozsáhlé potíže a tlak na obnovení rozhovorů o odzbrojení vzrůstal, zvláště pak když přívrženci vlády hovořili o tom, že jsou schopni v nukleární konfrontaci nad Sovětským svazem „zvítězit“. Autoritativní režimy v tropech se hroutily a v souvislosti s vládou Spojených států se zhusta stávaly ještě neoblíbenějšími. Evropané byli zmateni logikou, která jim zakazovala kupovat od Sovětského svazu zemní plyn, ale dovolovala americkým farmářům, aby této zemi prodávali obilí. Neschopnost Reaganovy vlády vyvinout na Středním východě tlak na Beginův Izrael protirečila její strategii sešikovat arabský svět do protiruské fronty. V Organizaci spojených národů byly Spojené státy zřejmě ještě izolovanější než kdy jindy, v roce 1984 opustily UNESCO, což byla situace, nad kterou by Franklin Roosevelt jistě žasl. Protože Spojené státy během pěti let více než zdvojnásobily svůj rozpočet na obranu, vlastnily samozřejmě větší objem vojenské techniky než v roce 1980, ale bylo stále spornější, zda Pentagon obdržel za své peníze odpovídající protihodnotu, stejně jako bylo otázkou, zda ještě zvládal soupeření mezi jednotlivými ozbrojenými složkami.¹⁸² Invazí do Grenady, která byla vydávána za ohromný úspěch, měla v různých operačních aspektech nebezpečně blízko Gilbertově a Sullivanově frašce. A v neposlední řadě byli zvědaví dokonce i sympatizující pozorovatelé, zda je tato vláda vůbec schopna vypracovat koherentní velmocenskou strategii, když se tolik jejích členů nedokáže spolu do-

mluvit (a to ani po odchodu ministra zahraničí Haiga), když její šéf zjevně věnuje malou pozornost klíčovému problému a když (až na řídké výjimky) pohlíží na okolní svět etnocentrickými brýlemi.¹⁸³

K mnoha těmto problémům se ještě vrátíme v poslední kapitole. Podstatné však bylo, že všechny tyto potíže *společně* jak Carterově, tak Reaganově vládě odvrátily pozornost od významných sil utvářejících světovou politiku, a především se nevěnovaly pohybu od bipolárního k multipolárnímu světu, který už mnohem dříve vysledoval Kissinger a začal se mu přizpůsobovat. (Jak uvidíme dále, výskyt tří dalších center politické a ekonomické moci – západní Evropy, Číny a Japonska – neznamenal, že by se jich problémy supervelmocí netýkaly, ale o to zde teď nejde.) Ještě důležitější bylo, že koncentrace Spojených států na vznikající problémy v Nikaragui, Íránu, Angole, Libyi a jinde zakryla skutečnost, že zemí nejvíce zasaženou proměnami, k nimž došlo ve světové politice v průběhu sedmdesátých let, byl pravděpodobně Sovětský svaz, což si ještě než tuto pasáž uzavřeme, zaslouží kratší zkoumání.

Není pochyb o tom, že Sovětský svaz v těchto letech svoji vojenskou sílu zvětšoval. A přesto v souvislosti s celkovým vývojem, jak dovozuje profesor Ulam, to znamenalo jen tolik, že

se vládcí Sovětského svazu ocitli v situaci, kdy si museli uvědomit tentýž nepříjemný fakt jako spousta Američanů ve čtyřicátých a padesátých letech, že totiž zvětšená moc zemí neskýtá automaticky větší bezpečnost, tím méně v nukleárním věku. Téměř v každém ohledu, ekonomickém i vojenském, v absolutním i v relativním měřítku byl za Brežněva Sovětský svaz mnohem mocnější než za Stalina. Ovšem s touto značně zvětšenou silou se měnil i nový mezinárodní vývoj a rostly závazky v zahraničí, které činily sovětský stát vůči zahraničnímu nebezpečí a zmatkům světové politiky mnohem bezbrannějším, než byl, dejme tomu, v roce 1952.¹⁸⁴

Nadto se ještě v posledních letech Carterovy vlády Spojené státy pustily do dozbrojování, které pokračovalo mohutným tempem za Reaganovy vlády a hrozilo, že obnoví vojenskou převahu USA ve strategických jaderných zbraních, posílí americkou námořní nadvládu a položí větší důraz na vyspělou techniku. Rozzlobená od-

pověď Sovětů, že se je nepodaří finančně vyčerpat ani uzbrojit, nemohla zakrýt mrzutou skutečnost, že nové výdaje na zbrojení silně zatížily jejich výrazně upadající ekonomiku (viz str. 519–523), jež nebyla v tak dobrém postavení, aby si mohla závod ve vyspělé technice dovolit.¹⁸⁵ Rusko se koncem sedmdesátých let nalézalo ve svízelné pozici, neboť potřebovalo dovážet ohromná množství zahraničního *obilí*, nehledě na techniku. V jeho satelitní říši ve východní Evropě rostla všeobecná nespokojenost. Jedinou výjimku tvořily vybrané komunistické kádry. Hrozivý problém představovaly především nepokoje v Polsku, kde by však opakování invaze do Československa z roku 1968 patrně příliš nepomohlo. Na vzdáleném jihu vyvolala hrozba ztráty afghánského nárazníkového státu v důsledku cizího (pravděpodobně čínského) působení v roce 1979 státní převrat, který Rusy nejenom dostal do zapeklité vojenské situace, ale měl také katastrofální vliv na postavení Sovětského svazu v zahraničí.¹⁸⁶ Ruské akce v Československu, Polsku a Afghánistánu podstatně snížily jeho pozici jako „vzoru“ pro ostatní státy, ať už v západní Evropě nebo Africe. Rušivým jevem byl muslimský fundamentalismus na Středním východě, který hrozil (jako v Íránu), že se obrátí jak proti místním komunistům, tak proti proamerickým seskupením. A navíc přetrvávalo nelibostné čínské nepřátelství, které díky afghánským a vietnamským problémům vypadalo mnohem hrozivěji koncem sedmdesátých let než na jejich počátku.¹⁸⁷ Pokud některá z obou supervelmocí „přišla o Čínu“, pak to bylo Rusko. K završení všeho etnocentrismus a chorobná podezíravost jeho stárnoucích vládců a soustavné obstrukce domácí elity, tzv. *nomenklatury*, proti radikálním reformám zřejmě způsobovaly, že schopnost Sovětského svazu přizpůsobit se nové světové rovnováze byla dokonce ještě horší než ve Spojených státech.

To všechno by mohlo být pro Washington jistým druhem útěchy a působit jako vodítko pro uvolněnější a promyšlenější pohled na zahraničněpolitické problémy, ať už byly jakkoli neočekávané a nepříjemné. Je pravda, že v některých otázkách, například v omezení dřívější podpory Tchaj-wanu, se Reaganova vláda skutečně stala pragmatičtější a smířlivější. Přesto pro ni nebylo snadné zbavit se jazyka volební kampaně z let 1979–1980, zřejmě i proto, že nebyl pouhou rétorikou, ale fundamentalistickým pohledem na světové uspořádání a místo, které v něm bylo předurčeno Spojeným státem. I v minulosti se často stávalo, že hájení takových stanovisek

svádělo politiky k tomu, že vnímali zahraniční události v podobě v jaké je mít chtěli, a neřešili je takové, jaké ve skutečnosti byly.